ROZALIA GROZA-COLCIAR

IMPERFECTUL ÎN DISCURSUL NARATIV AL LUI MAX BLECHER[*]

1. LOCUL IMPERFECTULUI ÎN CADRUL SISTEMULUI TEMPORAL VERBAL

Din perspectiva teoriei enunțării, în lingvistica europeană a ultimelor decenii remarcăm contribuțiile teoretice la problema timpului şi a temporalității ale lui É. Benveniste (1966) şi H. Weinrich (1973). În cadrul dihotomiei propuse de Benveniste, imperfectul aparține categoriei timpurilor povestirii, alături de aorist şi mai mult ca perfectul, iar, în cadrul opoziției stabilite de către Weinrich, imperfectul face parte din categoria timpurilor lumii povestite (narative), împreună cu perfectul simplu, mai-mult-ca-perfectul şi timpurile condiționalului.

În lingvistica românească, în clasificarea semantică a timpurilor gramaticale propusă de către D. Irimia (1997), timpul imperfect este plasat la interferența a două categorii temporale: timpuri absolute (prezentul, perfectul compus, perfectul simplu şi viitorul) şi timpuri relative (mai-mult-ca-perfectul şi viitorul anterior).

Tot dintr-o perspectivă semantică, în LRC (1985), imperfectul este inclus într-un domeniu al *nonsimultaneității,* în zona unei anteriorități I*,* alături de perfectul simplu şi perfectul compus (unde *anterioritatea II* este reprezentată de mai-mult-ca-perfect), dar de care se delimitează prin absența trăsăturii aspectuale „perfectivitate”, imperfectul exprimând durata sau iterația.

C. Săteanu (1980) consideră imperfectul drept centrul unui sistem temporal secundar, alături de mai-mult-ca-perfect şi de viitorul anterior.

2. IMPERFECTUL – TIMP AL LUMII POVESTITE

În discursul narativ literar, în cadrul căruia se constată o modificare a raportului t i m p g r a m a t i c a l – t i m p e v e n i m e n ț i a l, imperfectul exprimă un prezent „retrospectiv” (situat în circumferința trecutului) sau „o actualitate tuncală”, spre deosebire de prezentul „neretrospectiv” sau „actualitate nuncală” (Săteanu 1980:102). În timp ce, prin prezentul narativ, timp sincron,

[*] Articolul face parte dintr-un studiu mai amplu dedicat textului narativ al lui Max Blecher.

DACOROMANIA, serie nouă, IX – X, 2004 – 2005, Cluj-Napoca, p. 283-289

teoretic, cu momentul desfăşurării actului comunicării, naratorul sincronizează timpul naraţiunii cu timpul receptării, prin imperfect, cu o temporalitate anterioară prezentului comunicării (enunţării), naratorul şi cititorul fiind înscrişi în contemporaneitatea evenimentelor pe care le contemplă în desfăşurarea lor (Irimia 1999:206-212). Acest timp a fost deci definit ca „un mijloc de a sugera durata şi simultaneitatea” (Vianu 1977:380) sau ca „un prezent în trecut” (Săteanu 1980:99), care exprimă o acţiune trecută cursivă, durativă[1], dar care nu ajunge până în prezent, creând perspectiva retrospecţiei.

D. Irimia (1997:210) consideră categoria gramaticală a timpului ca aflată în interdependenţă cu categoriile de mod şi aspect, acestea din urmă fiind văzute ca „variante diferite în care este înscris timpul, de către subiectul vorbitor, în desfăşurarea raportului enunţare–enunţ, propriu actului de comunicare”. Considerată în sine, în spaţiul temporalităţii sale, fără raportare la durata enunţării, acţiunea dezvoltă aspectul imperfectiv; când această temporalitate este raportată de subiectul vorbitor la momentul enunţării, acţiunea este reprezentată ca încheiată, perfectivă. Din această perspectivă, în cadrul timpurilor trecutului, imperfectul, ca timp imperfectiv, se opune perfectului simplu, perfectului compus şi mai-mult-ca-perfectului, timpuri perfective. Astfel, în cazul imperfectului, „timpul şi aspectul s-au contopit într-o sinteză în care opoziţiile aspectuale au preponderenţă faţă de cele temporale” (Irimia 1997:231)[2].

Fără a susţine existenţa unei categorii gramaticale a aspectului în limba română, considerăm totuşi că există, la nivel semantic, valori aspectuale ale formelor verbale temporale, în cazul imperfectului – o valoare imperfectivă. Ca timp trecut al lumii povestite, imperfectul situează durata acţiunii verbale în nedeterminat, într-un flux temporal continuu, fără a preciza, în momentul vorbirii, dacă acţiunea verbului din povestire s-a încheiat sau nu.

3. IMPERFECTUL – TIMP AL LUMII POVESTITE ÎN DISCURSUL NARATIV AL LUI MAX BLECHER

Considerat drept „una din capodoperele romanului românesc” (Manolescu 1983:60), romanul lui Max Blecher *Întâmplări în irealitatea imediată* se apropie, ca formă, de viziunea suprarealistă prin „irealitatea imediată” pe care o propune (Pop 1999), creând o lume posibilă cu o temporalitate proprie, dominată de

[1] Despre valoarea temporală a imperfectului văzut ca „un fel de prezent în trecut” vorbeşte şi Mioara Avram (1997:223).

[2] La rândul ei, Ligia-Stela Florea (1999:77) propune studierea valorilor aspectuale ale imperfectului, cu referire la limba franceză: „L'imparfait, comme son nom l'indique, est un temps *imperfectif* par excellence, un «temps ligne». Il signifie la durée indéfinie, qui n'a de soi ni commencement ni fin. Aspect et temps sont ici à tel point solidaires qu'on ne saurait dire lequel des deux prime l'autre”.

impulsurile subiectivităţii. Structurat la persoana I, fără a urmări un fir epic propriu-zis, romanul este mai curând o „autobiografie metafizică”, o „naraţiune simbolică” în care episoadele au un „sens iniţiatic” (Zamfir 1988:142). Astfel, relaţia personajului-narator cu lumea se dovedeşte a fi de o extremă fragilitate, manifestată, aşa cum mărturiseşte naratorul, prin „crize” existenţiale ce se exprimă ca dereglare profundă a viziunii, ca „sentiment al profundei inutilităţi a lumii”, dar şi ca prizonierat în „bizara aventură de a fi om”.

Ca timp al evocării acestor experienţe iniţiatice, imperfectul este „timpul trecutului resimţit obiectiv şi reprezentat prin acte de gândire ale fanteziei” (Vianu 1977:384). El este timpul specific literaturii de amintiri, al unei narativităţi subiective, evocatoare, după cum reiese şi din fragmentul de mai jos, aparţinând romanului *Întâmplări…*:

(1) *Parfumul acesta,* îndată ce-*l* **simţeam**, mă **transforma** *în* câteva *clipe*, circulând amplu prin toate fibrele mele interioare pe care parcă le **dizolva** *pentru a le înlocui cu o materie mai aeriană şi mai nesigură. Din acel moment* **nu mai puteam** *evita nimic.* **Începea** *în pieptul meu un leşin plăcut şi ameţitor care îmi* **grăbea** *paşii spre ţărm, spre locul înfrângerii mele definitive* (p. 148).

În prima parte a acestui fragment, imperfectul (*simţeam*) apare cu o valoare relativă, prins într-un raport sintactic cu un alt verb la trecut (*transforma*), caz în care „caracterul de timp relativ are mai mult o determinare sintactică, decât morfologică” (Irimia 1997:231): ... *îndată ce-l* **simţeam,** *mă* **transforma**... Redarea experienţei contopirii cu materia realizează, prin imperfect, sugestia unui flux temporal continuu, la care contribuie şi gerunziul *circulând,* care „exprimă acţiunea în desfăşurare” (GA 1963:231), precum şi infinitivul prezent *pentru a înlocui,* care implică ideea de imperfectiv şi se află în raport de simultaneitate cu acţiunea verbului regent, la imperfect, *dizolva.*

În prezenţa unor determinări adverbiale cu caracter iterativ, ca în exemplul următor, imperfectul primeşte o valoare iterativă, exprimând o acţiune care se repetă în trecut:

(2) Erau întotdeauna *aceleaşi locuri în stradă, în casă sau în grădină care îmi* **provocau** „crizele”. Ori de câte ori **intram** *în spaţiul lor, acelaşi leşin şi aceeaşi ameţeală mă* **cuprindeau** (p. 146).

Dacă, în prima parte a fragmentului citat, imperfectul **erau,** accentuat şi de adverbul temporal *întotdeauna,* are o valoare durativă, în a doua parte, el are o valoare iterativă (*intram, cuprindeau*), accentuată şi de sintagma *ori de câte ori*.

Criza ontică, ruptura de identitate, constatată şi în fragmentele citate *supra,* criză manifestată prin solitudine şi distanţare (*senzaţia de* **depărtare** *şi* **singurătate***, în momentele când persoana mea cotidiană s-a dizolvat în inconsistenţă...* – p. 145), este dublată de o „criză” a realului: *lumea îmi apare în atmosfera aceea neobişnuită de* **inutilitate** şi **desuetudine**... (p. 146). Astfel, căderea într-un spaţiu-capcană a fost considerată ca o temă esenţială a ficţiunilor lui Blecher (Balotă 1974:166 ş.u.). S-a vorbit chiar despre un simbolism al „locului

care ademeneşte", despre o mitologie a locului menit (Protopopescu 1978:236). Spaţiul imaginar din aceste ficţiuni se organizează în jurul unui vid central, spaţiu al tainei, malefic sau benefic.

Iubirea personajului-narator pentru Edda încearcă să redea lumii şi fiinţei umane esenţa originară dintr-o perspectivă mitică (vezi şi identificarea personajului masculin cu un element al naturii, respectiv cu un copac). Descoperirea că persoana iubită nu aparţinea, de fapt, spaţiului sacru în care eroul romanului o situase (vezi şi numele femeii iubite) duce la desacralizarea spaţiului şi a timpului şi la pierderea identităţii fiinţei, experienţă la redarea căreia contribuie şi imperfectul, ca timp al diegezei:

(3) *În pustietatea moale şi caldă, îmi* **plimbam** *imaginea Eddei multiplicată câteodată în zeci de exemple, în zece, o sută, o mie de Edde, unele lângă altele în căldura verii – statuare, identice şi obsedante.*

Era *în toate acestea o disperare cruntă şi lucidă, răspândită în tot ce* **vedeam** *şi* **simţeam**. *Paralel cu viaţa mea elementară şi simplă,* **se desfăşurau** *în mine alte intimităţi – calde, iubite şi secrete, ca o grozavă şi fantastică lepră interioară.* […]

Îmi **rămânea** *din toate acestea un gust destul de amar…*

Urmăream *femei necunoscute în grădină, umblând după ele pas cu pas, până* **se întorceau** *acasă la ele, unde* **rămâneam** *în faţa uşii închise, distrus, disperat* (p. 193).

Cu valoare evocatoare, verbele la imperfect, din secvenţa narativă de mai sus, creează sugestia unei suprapuneri (simultaneităţi) a acţiunilor (*plimbam, se desfăşurau, urmăream, se întorceau*), contribuind, în acelaşi timp, şi la vizualizarea mişcării. Această din urmă funcţie a imperfectului determină utilizarea lui cu valoare descriptivă, caz în care se „evidenţiază nu modificarea acţiunii, ci identitatea, continuitatea, desfăşurarea ei" (Câmpeanu 1997:98), surprinzând-o în dimensiunea duratei (verbele *era, vedeam, simţeam, rămânea*).

Funcţia durativă a imperfectului este amplificată prin valoarea sa iterativă (a se vedea prezenţa adverbului temporal *câteodată*). Fiinţa iubită îşi pierde identitatea şi unicitatea, imaginea ei este proiectată în spaţiul generalului şi al multiplului; Edda este regăsită într-o multitudine de „femei necunoscute", „identice", privite de către personajul-narator de la distanţă, „urmărite" în calitate de spectator, fără să comunice în vreun fel cu ele. Dorinţa reîntregirii fiinţei este percepută „ca o grozavă şi fantastică lepră interioară", ce subminează eul, ducându-l la disperare[3].

Imperfectul a fost definit şi ca „timp al perspectivei onirice" (Irimia 1999:210), prin care naratorul construieşte o altă lume posibilă în încercarea de recuperare a identităţii. Visul, la Blecher, se dovedeşte însă a fi coşmar, vis

[3] Este vorba nu despre o disperare morală, ci ontică, „o participare la golirea de sens a universului", afirmă N. Balotă (1974:177).

thanatic, un decalc după realitate, care, la rândul ei, ajunge să se confunde cu visul (realitatea devine o „irealitate imediată”), două ipostaze ale unei existențe unice, lipsite de sens:

(4) V i s a i *că* **mă găseam** *pe străzile unui oraş plin de praf, cu mult soare şi cu casele albe; poate un oraş oriental.* **Mergeam** *alături de o femeie în negru, cu voaluri mari de doliu. Ciudat însă, femeia* **n-avea** *cap. Voalurile* **erau** *foarte bine aranjate unde* **trebuia** *să fie capul, dar în locul lui* **nu era** *decât* o g a u r ă *beantă,* o s f e r ă *goală, până la ceafă* (p. 205).

(4') *În suflet îmi* c o b o r î *o amărăciune nespusă, aşa* cum p o a t e *să aibă cineva când* v e d e *că înaintea lui* n u *mai* a r e *absolut nimic de făcut, nimic de împlinit* (p. 206).

Experiența onirică, a cărei evocare începe prin verbul la perfectul simplu (*visai*) şi continuă prin imperfect, timp propice relatării unor experiențe cu caracter ireal, demonstrează aceeaşi inconsistență şi inutilitate a ființei lipsite de rost, ce rătăceşte asemeni acelui *homo bulla* al barocului, printr-o lume coagulată (*o gaură beantă, o sferă goală* – în secvența **4**). Este un spațiu ambiguu, în care personajul îşi caută identitatea între o stare anterioară (reprezentată de perfectul simplu) şi o stare posterioară (generată de imperfect). Imaginea ființei vide, metamorfoza plinului în gol are inflexiuni thanatice, absența substanțialității provoacă sentimentul înfrângerii totale, fapt sugerat şi de forme temporale care exprimă o experiență încheiată: perfectul simplu *coborî* şi prezentul etern *poate, vede, nu are,* acesta din urmă transpunând experiența de la nivel individual la nivel general-uman (în secvența **4'**); este eul care „asistă la propria sa degringoladă” (lucru mărturisit de scriitorul Max Blecher însuşi într-o scrisoare adresată lui Saşa Pană), „omul sfârşit în sensul metafizic al cuvântului” (Balotă 1974:170).

Critica literară a vorbit chiar despre un topos imaginar manierist în textul blecherian, dominat de o viziune teatral-artificializată asupra lumii. Într-un joc al aparențelor, universul este spectacular prin excelență, un paradis artificial imaginat de către personajul-narator din *Întâmplări...,* de exemplu, ca o compensație a lipsei de sens a existenței, devenită suportabilă doar în ipostaza ei teatrală. În acest context, imperfectul are acelaşi rol evocator:

(5) *În ansamblul lor obiectele* **formau** *decoruri. Impresia de spectacular mă* **însoțea** *pretutindeni cu sentimentul că totul* e v o l u e a z ă *în mijlocul unei reprezentații factice şi triste. Când* **scăpam** c â t e o d a t ă *de viziunea plictisitoare şi mată a unei lumi incolore* **apărea** *aspectul ei teatral, emfatic şi desuet.*

(5') *În cadrul acestui spectacol general,* **existau** *alte spectacole mai uluitoare care mă* **atrăgeau** *mai mult pentru că artificialul lor şi actorii care le* **jucau păreau** *să înțeleagă într-adevăr sensul de mistificare a lumii. Ei singuri* **ştiau** *că într-un univers spectacular şi decorativ* **trebuia** *jucată viața fals şi ornamental* (p. 169).

Sugerând durata, inclusiv atunci când apare cu valoare iterativă (acțiunea durează prin repetarea ei), ca în secvența **(5)** – *scăpam câteodată, apărea* –,

imperfectul narativ evocă, în acelaşi timp, ceea ce este efemer în existenţa umană[4], la aceasta contribuind caracterul lui imperfectiv. Definit de către R. Barthes (1987:242) ca „timp al fascinării”, imperfectul surprinde viaţa şi, în acelaşi timp, nemişcarea, el fiind totodată „prezenţă imperfectă, moarte imperfectă; nici uitare, nici înviere; doar amăgirea istovitoare a memoriei”. Timp al lumii povestite, imperfectul se apropie astfel de timpurile lumii comentate[5]. Intercalarea prezentului discursiv (*evoluează*) în succesiunea de evenimente ale trecutului, înfăţişate prin imperfect, aduce aceste evenimente în contemporaneitatea momentului narării şi chiar al lecturii. În acest caz, prezentul, spre deosebire de imperfect, nu apare ca un timp al evocării (al amintirii), ci ca „un mijloc al tabloului direct” (Vianu 1977:394), respectiv ca timp al lumii comentate.

4. CONCLUZII

Imperfectul – timp trecut al lumii povestite – înscrie evenimentele, prin valoarea lui cursivă şi durativă, într-un flux temporal continuu, nedeterminat.

Ca timp al evocării (al amintirii), imperfectul reflectă o narativitate subiectivă, evocatoare, el surprinzând evenimentul în curs de a se înfăptui, de unde şi caracterul lui de timp evocator al mişcării, dar raportând acest eveniment la un reper anterior momentului comunicării, căci timpul enunţului este coincident cu un punct de reper anterior momentului enunţării. Deşi timp al lumii povestite, asociat, de regulă, persoanei a III-a (*el*), imperfectul, prin faptul că redă evenimente trecute ce au rezonanţă în prezentul enunţării, se apropie şi de persoana I (*eu*). Putem deci afirma că imperfectul este un intermediar între planul lumii povestite şi planul lumii comentate, în textul blecherian el funcţionând ca un timp oniric, al irealului.

În alternanţă cu perfectul simplu, „timp al primului plan”, imperfectul este utilizat ca „timp al planului al doilea”. Această alternanţă realizează „punerea în relief” a acţiunii prezentate ca încheiată sau durativă.

---

[4] Marcel Proust, într-o polemică pe tema creaţiei lui Flaubert (apud Vianu 1977:381), polemică în care se angajase cu criticul Albert Thibaudet, notează, referindu-se la timpul imperfect: „Mărturisesc că o anumită întrebuinţare a imperfectului indicativului – a acestui crud timp care ne prezintă viaţa ca pe ceva în aceeaşi vreme efemer şi pasiv şi care în clipa însăşi când ne evocă acţiunile, le face iluzorii şi le nimiceşte în trecut, fără a ne lăsa, ca perfectul, consolarea activităţii – mărturisesc că acest timp a rămas pentru mine un izvor neistovit de misterioase tristeţi”.

[5] Käte Hamburger (1986:80) susţine că, în textul ficţional, imperfectul nu mai dezvoltă sensul de ‘trecut’, deoarece timpul acţiunii nu se raportează la un *eu real* („Je-Origine”), ci la un *eu fictiv,* al personajului: „Nous avons… un indice objectif, de nature grammaticale, qui apporte la preuve matérielle décisive que l’imparfait dans les narrations fictionnelles n’est pas une marque énonciative du passé: sa conjonction possible avec des adverbes de temps déictiques… Seul l’imparfait transforme une image muette en image vivante, donc en roman, en fiction au sens théorique précis du terme”.

SURSE

M. Blecher, *Inimi cicatrizate. Întâmplări în irealitatea imediată,* Ediţie îngrijită, prefaţă şi curriculum vitae de Teodor Vârgolici, Bucureşti, Editura 100+1 Gramar, 1995.

BIBLIOGRAFIE

Avram 1997 şi 2001 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1997 şi 2001.

Balotă 1974 = Nicolae Balotă, *M. Blecher şi realitatea mediată a creaţiei,* în *De la Ion la Ioanide,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1974, p. 153-181.

Barthes 1987 = Roland Barthes, *Romanul scriiturii.* Antologie. Selecţie de texte şi traducere de Adriana Babeţi şi Delia Şepeţean-Vasiliu, Bucureşti, Editura Univers, 1987.

Benveniste 1966 = Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale,* vol. 1, Paris, Éditions Gallimard, 1966.

Câmpeanu 1997 = Eugen Câmpeanu, *Stilistica limbii române. Morfologia,* Cluj-Napoca, Editura Quo Vadis, 1997.

Florea 1999 = Ligia-Stela Florea, 1999, *Temporalité, modalité et cohésion du discours,* Bucureşti, Editura Babel, 1999.

GA 1963 = Academia Română, *Gramatica limbii române,* vol. I, *Morfologia,* ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Hamburger 1986 = Käte Hamburger, *Logique des genres littéraires,* traduction française par Pierre Cadiot, Paris, Éditions du Seuil, 1986.

Irimia 1997 = Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române,* Iaşi, Editura Polirom, 1997.

Irimia 1999 = Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică,* Iaşi, Editura Polirom, 1999.

LRC 1985 = *Limba română contemporană*. I, coord. I. Coteanu, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Manolescu 1983 = Nicolae Manolescu, *Prin nişte locuri rele,* în *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc,* Bucureşti, Editura Minerva, 1983, p. 55-75.

Pop 1999 = Ion Pop, s.v. *Inimi cicatrizate* şi s.v. *Întâmplări în irealitatea imediată,* în *Dicţionar analitic de opere literare româneşti,* II, E – L, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă, 1999, p. 166-168 şi 263-264.

Protopopescu 1978 = Al. Protopopescu, *M. Blecher – un povestitor în avangardă,* în *Romanul psihologic românesc,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1978, p. 227-242.

Săteanu 1980 = Cornel Săteanu, *Timp şi temporalitate în limba română contemporană,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980.

Vianu 1977 = Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români,* Bucureşti, Editura Albatros, 1977.

Weinrich 1973 = Harald Weinrich, *Le temps. Le récit et le commentaire* (traduit de l'allemand par Michèle Lacoste), Paris, Éditions du Seuil, 1973.

Zamfir 1988 = Mihai Zamfir, *Maestrul din umbră. Proza lui M. Blecher şi proza anilor '30,* în *Cealaltă faţă a prozei,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1988, p. 139-175.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21